

Izrael

Džejms E. Jang

Kao i svaka država, Izrael se svoje prošlosti seća shodno svojim nacionalnim mitovima i idealima i aktuelnim političkim potrebama. A kao i drugim zemljama, memorijalni centri holokausta u Izraelu reflektuju kako protekla iskustva i današnji život svojih zajednica, tako i sećanje koje država ima o sebi. Ponekad ambivalentno, ponekad piskavo, zvanično držanje prema sećanju na Holokaust u Izraelu dugo je bilo razvlačeno između istovremene potrebe da se seća i da se zaboravi, između enormnih zadataka ranih osnivača da izgrade jednu državu i uzroka koji su uopšte učinili potrebnim jednu takvu državu, između sećanja preživelih na svoj progon i sećanja boraca na svoj otpor. S jedne strane su rani predstavnici države, kao David Ben Gurion, holokaust smatrali ultimativnim plodom jevrejskog života u egzilu; on je zbog toga zastupao stav o dijaspori koja je zaslužila ne samo da bude uništena, nego takođe i zaboravljena. Ali s druge strane su predstavnici države takođe zapažali i svoju perverznu krivicu u odnosu na holokaust: na kraju krajeva čini se da je on dokazao cionističku tvrdnju da će Jevreji u egzilu bez sopstvene države i bez snage da se sami brane uvek nanovo biti izloženi istoj vrsti uništavanja.¹⁾ Kao rezultat toga su rane vođe države videle samo malo povoda da podsećaju na holokaust i mimo neposredne veze nove države s njim.

Ironija je, međutim, što su rani osnivači ipak, na taj način što su *raison d'être* države povezivali sa holokaustom, šoa stavili u središte nacionalnog identiteta: Izrael je trebalo da postane nacija koja je bila osuđena da se definiše upravo kao opozicija onome, što ju je učinilo potrebnom. (Šoa – od hebrejske reči *ha šoah* – zapravo je sinonim za kod nas više odomaćenu reč holokaust, ubijanje i pokušaj istrebljenja evropskih Jevreja od strane nemačkih nacionalsocijalista i saradnika u okupiranim državama, jevrejske zajednice rado upotrebljavaju tu reč kad govore o tim događajima. – Prim. prev.) Pitanje za ranu državu bilo je: Kako možemo da se razgraničimo sa dijasporom i da ih kao „nove Jevreje“ sa stanovišta Izraela ostavimo za sobom, kada se potreba za novim Jevrejima zasniva na sećanju na šoa? Kako mi u Izraelu možemo

da podsećamo na holokaust, a da mu ne dozvolimo da sačinjava središte našeg identiteta? Odgovor je jednim delom bilo iznuđeno razlikovanje između Izraelaca i „galuta“, odnosno, „Jevreja u egzilu“. Na osnovu tog razlikovanja je Jevrejin u egzilu upoznao samo nezaštićenost i progon, a Izraelac borbu i samoodržavanje. Takav stereotip, naravno, poriče ranu realnost Izraela kao imigracione zemlje, čije se stanovništvo 1948. godine sa preko 50 procenata sastojalo od preživelih žrtava holokausta.²⁾

Ta dihotomija se na neki način u Izraelu izražava u sveprisutnom povezivanju mučenika i heroja u izraelskoj ikonografiji spomena. U toj mešavini su žrtve u prvom redu zbog toga dostojne sećanja, jer ukazuju na nužnost boraca, kojih se, s druge strane, seća zbog njihovog udela u osnivanju države. Posmatrano pred tradicionalnom, paradigmatičnom pozadinom uništenja i spasenja, izjava sećanja jasno se ocrtava u takvoj dijalektici: ako je uništenje mučenika obeštećeno od onih, koji su se borili, onda je šoa obeštećena osnivanjem države. Mučenici se ovde ne zaboravljaju, nego se prizivaju u sećanje kao heroji koji su prvi poginuli u odbrani države.

Na prvi pogled čini se da već i samo postojanje jednog muzeja u Tel Avivu, koji je posvećen dijaspori – *Beit Hatfusot* – otelovljava zvanični izraelski način gledanja na rasejano jevrejstvo kao na jednu mrtvu i istrulelu civilizaciju. Istovremeno, međutim, memorijalni centri i muzeji u Izraelu smeštaju događaje u istorijski kontinuitet koji uključuje jevrejski život pre i posle uništavanja, dok se oni u Evropi, naročito oni koji se nalaze na licu mesta uništavanja, neumoljivo koncentrišu na brisanje Jevreja sa lica zemlje, a gotovo potpuno zapostavljaju hiljadu godina jevrejskog života u Evropi pre rata.

U izraelskim muzejima i kibucima, kao što su Lohamei Hagetaot, Tel Jichak, Givat Haim i Jad Mordehaj, jače se naglašava jevrejski život pre i za vreme holokausta, nego samo ubijanje – a jevrejski život posle holokausta odvija se pretežno u Izraelu. Muzeji i ti kibuci samo su se malo promenili tokom godina, oni i dalje reflektuju raniju povezanost sa jednom moćnom cionističkom ideologijom, na kojoj su nastali. Kao posledicu toga, njih mlada, nova generacija Izraelaca (kao i gotovo sve kibuce), često rado vidi kao muzeje kako za konkretnu, istorijsku prošlost, tako i za prošle forme, pomoću kojih se razume sadašnjost. Takvi kibuci-muzeji se na kraju više obraćaju turistima, koji dolaze da sam

Izrael posmatraju kao muzej njihovih sopstvenih, u međuvremenu arhaičnih i nostalgичnih čežnji za pionirskim danima Izraela.

U Jad Vašemu, nacionalnom memorijalnom centru za holokaust, holokaust se ne obeležava toliko kao kraj jevrejskog života, nego baš kao kraj žive egzistencije u egzilu. U narativu, koji je nastao sa datiranjem Dana spomena holokausta u nacionalnom kalendaru, kraj šoa nije oslobođenje logora, nego povratak preživelih i njihovo spasenje u zemlji Izrael. U svakom slučaju je holokaust uvezan u dugačko viđenje jevrejske istorije: može da bude tačka prekretnica, potvrđivanje cionističke ideologije, ali je ništa manje povezan sa hiljadu godina jevrejskog života u Evropi pre rata i sa nacionalnim ponovnim rođenjem posle toga.

U svakoj opštini, u svakom ćošku izraelskog pejzaža se podseća na šoa nekom pločom, posvetom na nekoj zgradi, nekim natpisom. Ulice su dobile imena boraca u getima, kao što je Mordehaj Anijelevic, škole svoja imena po mučenicima, kao što je Janus Korcak. Harfa od granita u jednom parku u Kirjat Gatu nosi ime „Šoa 1933-1945“ i stoji pored kamena, na koji je ugravirana lista žrtava. Nemačko-jevrejske izbeglice koje su došle da bi sagradile jedan mošav u Šavej-Cionu kod Naharije, podigli su u svojoj sinagogi spomenik za 134 bivših suseda, koji nisu uspeli blagovremeno da napuste Nemačku. (Mošav je kooperativna poljoprivredna zajednica u Izraelu, koja se u velikoj meri oslanja na tradicionalnu porodicu, pa se u tom pogledu razlikuje od kibuca, vrste poljoprivredne radne zajednice, koja teži smanjenju uticaja porodice, a naglašenoj jednakosti polova; i jednu i drugu vrstu zajednica, cionisti su u tadašnjoj Palestini počeli da osnivaju već početkom prošlog veka. - Prim. prev.). Jedna skulptura na zidu, na čeonj strani velike sinagoge u Jerusalimu, istovremeno je posvećena milionima mučenika i poginulim u ratovima u Izraelu, svima, koji su umrli „da bismo mi mogli da živimo.“ Trg Denmark sa svojom brodskom plastikom u obliku skeleta podseća stanovnike četvrti Bejt Hakeram u Jerusalimu na to kako su Danci spasavali Jevreje. U Haifi, pravi trup jednog od tih brodova spasa postavljen na mestu, na kome je ranije bio jedan od centara za izbeglice, podseća da se spasonosna plovidba koja je započela u Danskoj, nije završavala u Švedskoj, nego u izraelskom prihvatnom logoru Šha'ar Ha'alija.

Posle ovog uvoda, hteo bih ovde još da podnesem izveštaj o promenljivom obliku sećanja na holokaust u Izraelu. U toku

vremena se bavljeno sećanjem u Izraelu, već prema tome kako se menjalo sopstveno shvatanje nove generacije, uvek nanovo reflektovalo na sadašnjost. „Novi istoričari“ Izraela su, naime, počeli ne samo da preispituju političke osnovne mitove i samoidealizaciju Izraela, nego i ulogu koju je holokaust odigrao u nacionalnim mitovima zemlje. Rezultat je ponekad strogo i veoma samokritičko novo ocenjivanje izraelskih odnosa prema Palestincima i prema sopstvenoj prošlosti. Ja bih zbog toga ne samo objasnio premise nacionalnih, izraelskih institucija koje podsećaju na holokaust, a koje se menjaju, nego i više od toga diskutovao o nekim pitanjima, koja su pokrenuli „novi istoričari“ u odnosu na sećanje na holokaust u Izraelu, a zatim bacio pogled na moguću budućnost sećanja.

Jad Vašem

Od svih memorijalnih centara u Izraelu, samo *Yad Vashem Martyr's and Heroes' Remembrance Authority* nosi eksplicitni pečat države. Nastao u metežu oko stvaranja i izgradnje države, Jad Vašem je od samog početka posmatran kao integralni deo izraelske državne infrastrukture. Kao jedan od temeljnih stubova države, Jad Vašem deli ideale i sopstvenu definiciju države i istovremeno ih podupire. Svojim eklektičnim spojem spomenika na otvorenom prostoru, izložbenih prostorija i obimnih arhiva, Jad Vašem funkcioniše kao nacionalna svetinja kako za ponos Izraela na svoje junaštvo, tako i za stid zbog progona. Jad Vašem je kontinuirano proširivao svoj fundus slika, skulptura i izložbi, kao da je hteo da drži korak sa rastom države: baš kako se razvijaju i država i njeno zvanično sećanje na holokaust, tako se razvija i oblik sećanja u Jad Vašemu.

Ako se polazi od Šmuela Spektora (Shmuel Spector), nastajanje jedne institucije za spomen holokaustu u tadašnjoj Palestini leži tačno u onom vremenu, kada su prvi izveštaji o katastrofi, koja je postajala očigledna, stigli do Jišuva. (Jišuv – na hebrejskom zapravo „naselje“ – obično označava jevrejsko stanovništvo Palestine pre osnivanja države Izrael. – Prim. prev.)³⁾ Na sednici predsedništva *Jewis National Fund* septembra 1942. godine, Mordehaj Šenhavi (Mordechai Shenhavi) iz kibuca Mišhmar Ha'emek, predložio je da se održi pomen kako za ono, što je on nazivao „šoa dijasporé“, tako i na učešće jevrejskih boraca u armijama saveznika. Šenhavi je predložio da se to mesto nazove „Jad Vašem“ (doslovno: „spomenik i memorijalni centar“) na osnovu jednog

citata Jesaje (56,5) u kome Bog izjavljuje, da će se setiti onih koji će se čvrsto držati njegovog zaveta: „Njima ću dati u domu svom i među zidovima svojim mesto i ime bolje nego sinovima i kćerima, ime večno daću svakome od njih, koje se neće zatrti.“

Pošto je, međutim, i sam Jišuv bio izložen pretnji nacionalsocijalista, predlog je mirovao sve do poslednjih dana rata maja 1945. godine, kada su se sagledale razmere uništenja. Šenhavi je ponovo izneo svoj predlog i sada ga nazvao: „Zadužbina Jad Vašem za sećanje na Jevreje izgubljene u Evropi: skica plana za spomen dijaspori“. On je od samog početka zamišljao višedimenzionalno mesto kojim će Jišuv podsećati kako na holokaust, tako i na raniji jevrejski život u egzilu, oboje u liku onog drugog. Jedan mesec kasnije je *Jewish National Council* predložio osnivanje jedne takve institucije u Jerusalimu. Trebalo je da obuhvati sledeće: večni plamen za žrtve; listu njihovih imena; mesto spomena uništenih jevrejskih zajednica; spomenik za borce u getoima; spomen kulu kojom će se ukazati počast jevrejskim vojnicima u armijama saveznika; stalnu izložbu o koncentracionim logorima i logorima smrti kao i ukazivanje počasti Nejevrejima, koji su spasli Jevreje. Dve godine kasnije, 1. juna 1947. godine, Jad Vašem je sazvao svoju prvu plenarnu sednicu i zvanično predstavio plan sa nazivom „Jad Vašem za dijasporu.“

Međutim, izgradnja memorijalnog centra još jedanput je prekinuta događajima koji su bili još neposredniji od onih, na koje je trebalo podsećati – u ovom slučaju rata za nezavisnost 1948. godine. Tek 1950. godine, Šenhavi je ponovo počeo svoj rad kao lobista u ime nacionalnog *Memorial Authority* i privukao opštu pažnju time što je progovorio o jednom smelom i zaprepašujućem zakonu. Šenhavi se nije samo nadao da će registrovati sve žrtve šoa, čime bi bio izvršen jevrejski nacionalni zadatak da se oda spomen svim mrtvima na taj način što će se poimence nabrojati; nego sada, kada Jevreji imaju svoju sopstvenu državu, predložio je da se svim mučenicima posthumno dodeli još i počasno državljanstvo. Sledeće dve godine je taj projekat spomena bio na ledu, dok su najbolji pravni eksperti Izraela pokušavali da izađu na kraj sa koncepcijom počasnog državljanstva. Pošto nisu bili u stanju da donesu odluku u jednom ili drugom pravcu, vlada je ipak odlučila da deluje i da odloži odluku sve dok se ne osnuje sama *Memorial Authority*.

Kneset je 18. maja 1953. godine, osokoljen predstojećim otkrivanjem „spomenika nepoznatom jevrejskom mučeniku“ u Parizu,

jednoglasno doneo zakon zvanično, nazvan „zakon na sećanje na šoa i na herojstvo – Jad Vašem. (*Hok hazikkaron hashoah verhav-gurah – yad vashem*). Posle toga je ceo skup ustao i minutom ćutanja odao počast žrtvama. Tri meseca kasnije, 19. avgusta, jedan dan posle otkrivanja spomenika u Parizu, zakon je u trećem čitanju prošao i postao prvi zakon o spomenu u zemlji.

Nacionalni značaj Jad Vašema objasnio je Nahum Goldman (*Nachum Goldman*), nekadašnji predsednik Jevrejskog svetskog kongresa: „To što je nastala država nije se dogodilo samo na osnovu krvi, koji su prosuli oni koji su poginuli u borbama za njegovu egzistenciju, nego i oni milioni, koji su ubijeni u toku holokausta.“⁴⁾ Po njegovom mišljenju se krv, koja je prolivena za nezavisnost Izraela, pomešala sa onom, koja je potekla u koncentracionim logorima Evrope. Ako bi država nastala na osnovu krvi prolivene na ta dva mesta, ne bi bilo čudno ako bi se ubijenim Jevrejima posthumno dodelilo izraelsko državljanstvo. Jer po tom scenariju su oni takođe dali svoj život za Izrael. Ako se mučenici holokausta sjedine sa onima koji su se borili i poginuli za državu, obratno može da se tvrdi da sam rat za nezavisnost nije počeo 1947., nego već 1939. godine.

Za razliku od drugih mesta spomena, koja su hteli da udalje iz vidokruga svoja nacionalna porekla i interese, Jad Vašemu je posebnim zakonom preneti njegova misija čuvara i istovremeno stvaraoca određenog nacionalnog sećanja. Funkcija sećanja ovde je ista takva, kakva je oduvek bila za jevrejsku naciju: ona nije trebalo samo da prenosi „nacionalne lekcije“ holokausta, nego takođe da poveže sadašnje sa budućim generacijama, da sjedini pogled na svet i posredno stvori zajedničko nacionalno iskustvo. To su, naravno, implicitni zadaci svakog nacionalnog spomenika, ali je kao takvo sećanje jedino postalo vidljivo zahvaljujući zakonodavstvu Izraela.

Istovremeno su, međutim, osnivači države Jad Vašem koncipirali i kao eksplicitno povlačenje od religioznog kontinuuma i njegovih sadržaja – još i kao neku vrstu anti-spomenika. To je trebalo da bude početak jedne nove, jedne državne religije, čije je rađanje trebalo da padne u isti čas sa stvaranjem same države, čijoj je infrastrukturi pripadao Jad Vašem. U tu svrhu trebalo je da se stvori neko novo, istorijsko mesto na kome bi se spomeni na holokaust i osnivanje države sasvim doslovno stavili jedno do drugoga. Kamen temeljac za Jad Vašem je zbog toga 29. jula 1954.

godine položen na brežuljku zapadno od nacionalnog vojnog groblja na Har Herclu u okviru ceremonije koja je čitavo područje pretvorilo u *Har Hazikaron* („Brežuljak spomena“.)⁵⁾ Jad Vašem bi tako mogao da se smatra topografskim proširenjem nacionalnog groblja na kome počiva Teodor Hercl, ideološki osnivač Izraela, pored poginulih vojnika Izraela, a među koje opet spada Hana Seneš (*Hannah Senesh*), mučena, izraelaska idealna junakinja Holokausta.⁶⁾

Od samog početka u Jad Vašemu su gotovo svake godine postavljani nove skulpture-spomenici ili nove spomen-bašte. Među njima se nalaze reprodukcije spomenika iz varšavskog geta i Dahaua. Godine 1985. su dodati spomenik i trg sećanja za jevrejske vojnike poginule u savezničkim oružanim snagama, 1988. godine jedan memorijalni centar za decu. Godine 1991. svečano je otkrivena skulptura za četiri mučene žene, junakinje ustanka specijalne jedinice u Aušvicu. Projekat „Dolina uništenih zajednica“ završen je 1992. godine. U svim tim slučajevima se, međutim, Jad Vašem bavio samo uništavanjem Jevreja za vreme rata – ne drugim grupama, koje su nacionalsocijalisti masovno ubijali. Uprkos tome, konstrukcija sećanja u Jad Vašemu obuhvata istoriju same države i teče paralelno sa autokonstrukcijom države. Iz tog razloga je jasno da izgradnja i rast memorijalnih centara i novih mesta zvanično nikada neće biti završen, jer će rastom države rasti i pothranjivanje sećanja.

Od kada je država počela da priznaje činjenicu da je njeno društvo pluralističko i multietničko i od kada registruje šta i sama duguje globalizaciji, shvatanje holokausta se promenilo u tom pravcu što se sada uzimaju u obzir i druge, a ne samo jevrejske žrtve nacionalsocijalizma. Imajući u vidu nalog jedne nove generacije Jad Vašem je potpuno preuredio svoju istorijsku postavku da bi se za novu generaciju reflektovali razlozi, zašto uopšte treba podsećati na jednu takvu istoriju. Najznačajnija od svih promena, koje su u toku u novom istorijskom muzeju Jad Vašema, biće narativ, koji ne uključuje samo jevrejske žrtve nacionalsocijalizma, nego takođe i Sintije i Rome, Jehovine svedoke, političke zatvorenike i homoseksualce, pa čak i poljske sveštenike i nemačke žrtve T-4-programa, (eutanzije) u okviru koga su masovno ubijani bolesni i ometeni ljudi. U jednoj imigracionoj zemlji - u koju stižu i hrišćanski, ruski bračni partneri iz ranijeg Sovjetskog Saveza i etnopski Jevreji – i u vreme kada mladi ljudi sve više pažnje obraćaju

grupama današnjih žrtava u svetu, čak i Jad Vašem uviđa potrebu da ispriča istoriju drugih, a ne samo jevrejskih žrtava. Suočene sa novim samoshvatanjem jedne pluralističke imigracione nacije, nacionalne institucije Izraela počele su da negiraju tradicionalnu cionističku negaciju dijaspore.

Jom hašoah

Kao što postavljanje jednog spomenika u matriks jednog grada ima određeno značenje, stavljanje jednog spomendana u religiozni ili nacionalni kalendar spomenu daje određeni karakter. Ako su povezani sa istorijskim događajima, spomendani određenom događaju pridaju poseban značaj već prema tome na koje mesto su stavljeni u jevrejskom kalendaru. Isti događaj može da ima više različitih značenja u zavisnosti od godišnjeg doba kada se zbio i kada se se obavlja spomen na njega. To dvoje ne mora da se podudara. Obratno, neki potpuno različiti događaji mogu da imaju jedno jedino značenje ako ih se sećamo istog dana.

Iako nije postao državni praznik *Jom hašoah vehgvurah* (doslovno „dan holokausta i junaštva“), svoju egzistenciju zahvaljuje jevrejskoj tradiciji, iako je predložen u dijalektičkoj opoziciji prema njoj. U toj funkciji, Jom hašoah upisuje u jevrejski kalendar sećanje na događaje, a istovremeno taj događaj definitivno nacionalizuje i sekulizuje.

Prvi i najradosniji državni praznik Izraela, koji je proglašen 1949. godine, obeležava 5. Ijar kao *Jom hacma'ut*, povratak onog dana 5708. godine, (14. maj 1948.) kada je proglašena nezavisnost i osnovana država. Godinu dana kasnije je vlada, dan pre dana nezavisnosti, posvetila spomenu onih, koji su poginuli 1948. godine. Izbor tog dana za *Jom hacikaron* u početku je smetao mnogim ožalošćenim porodicama, koje su bile mišljenja da se tako jedan ozbiljan dan povređuje svečanostima koje se održavaju narednog dana, a koje nisu povezani s njim. Vlada je, međutim, ostala postojana i njeni razlozi da poveže ratne žrtave zemlje sa nacionalnom nezavisnošću bile su jasne. Na nivou čisto državne ideologije nije moglo biti boljeg uzora, nego umiranje za državu: kao jedini razlog da se živi sada, sada je država bila i jedini razlog da se gine. Time što je na taj način pogibiju svojih vojnika upregla zajedno sa rađanjem države, vlada je zapravo nacionalizovala najstariju od svih jevrejskih paradigmi: uništenje i spasenje. Dan žalosti, koji

sa zalaskom sunca prelazi u dan nezavisnosti, trebalo je da učini vidljivim da je smrt tih ljudi podmirena rađanjem države: tuga je sasvim konkretno trebalo da bude stišana proslavljanjem nezavisnosti.⁷⁾

Cilj, međutim, nije bio samo da se pronade novi pogled na svet za „novog Jevrejina“, već i da se odluči koja će vladina mišljenja i dalje da se uvažavaju, a koja da se napuste. Za predstavnike države Ben Guriona je najmanje podnošljivi aspekt starog kalendara bio, kako su njegovi dani posta objašnjavali protekle katastrofe. Na osnovu stare tradicije četiri dana posta nižeg ranga bila su povezana sa različitim događajima opsade i pada starog Jerusalima, svaki od njih obeležavao je stvarnu godišnjicu jedne katastrofe u toku razaranja hrama 586. godine pre Hrista. Kao posledica toga, predanje nije bilo samo da su se vekovima udaljene katastrofe navodno dogodile tačno na taj dan (na primer razaranja prvog i drugog hrama), nego se svim tim katastrofama pridavao isti značaj – *mipnei hataerinu* („zbog naših grehova“.) Prema Rambamu je cilj četiri dana posta: „da dirnu srca, otvore puteve ka pokajanju i podsete nas na naša sopstvena zlodela, kao i na dela naših otaca, koja su bila kakva su bila i naša, pa su kao posledice te tragične patnje pale na njih i na nas.“⁸⁾ (Rambam – tako se skraćeno često naziva jevrejski filozof rabin Mozes Ben Majmonides, 1135-1204. – Prim. prev.)

Za osnivače modernog Izraela je takvo značenje, kakvo je tradicionalni kalendar pridavao šoa, bio nepodnošljiv i neprihvatljiv. Prvi korak u pravcu nacionalnog spomendana za holokaust se zbog toga sastojao u tome da se odstupi od tradicionalnih datuma spomena, koji su označavali ranije katastrofe. Na kraju je komitet, koji je za taj dan proglasio 27. nisan, (pet dana pre završetka *hol hamo'ed-a*, sedam dana pre *jom kacikarona*), time veoma dramatično inscenirao celokupni preporod Izraela. Crpeo je iz moćne kombinacije religioznih i nacionalnih mitologija. Dan je pronađen tako što su uzeli sredinu šestonedelnog ustanka u getu kao i sedmonedeljnog *sfiraha* i tako se istovremeno održala veza sa junštvom kao i sa tugom. (Sfirah – ili sefirah – na hebrejskom „brojanje“, brojanje dana od jednog do drugog datuma, u hrišćanstvu, na primer, od Uskrsa do Duhova. – Prim. prev.). A pošto pada pet dana posle pashe, *jom hašoah umered hageta'ot* produžava svečanost slobode i povezuje ga sa nacionalnim danom nezavisnosti. Period počinje sa pashom, (a to je i dan ustanka u varšavskom

getu) preko *Jom hašoa*ha sve do *Jom cama'uta* i može da se interpretira tako, kao da počinje sa Božjim predanjem Jevrejima, a završava sopstvenim predanjem Jevreja Izraelu. Tom teleologijom se oslovljavaju biblijski i moderni povratnici u zemlju Izrael; Božje oslobađanje Jevreja iz pustinje egzila se udvostručava pokušajem Jevreja da se oslobode iz varšavskog geta; na heroje i mučenike šoa seća se rame uz rame sa borcima, (i implicitno se izravnavaju sa njima) koji su poginuli u modernom oslobodilačkom ratu u Izraelu; i sve to zajedno nezadrživo vodi ka rađanju države.⁹⁾

Nova generacija prepoznaje te tendencije da se u spomen-danima ujedine sećanja i odgovori i počinje da se buni protiv toga. Ona sada pokušava da razlikuje lepotu dana, koji ujedinjuje ljude u zajedničkim trenucima sećanja, i opasnost jednog dana, koji tom sećanju pridaje jedno jedino značenje. Tako se kroz različite oblike, kako se u današnje vreme slavi *Jom hašoa*h, postepeno ohrabruje višebrojnost sećanja i sprečava da se dan sećanja potčini jednoličnom značenju. Kao što je Natan Snajder već pokazao, taj dan dobija onoliko značenja, koliko ima ljudi koji ga slave. Ja mislim da to može da se očita na različitosti lica sećanja, kada se začuje dvominutni zvuk sirene u Jerusalimu.

Novi istoričari

A sada o savremenoj situaciji: istovremeno sa konferencijom u Buhenvald, bila je u toku burna debata između onih koji zahtevaju da prošlost Izraela mora da ostane nedotaknuta kao sjedinjujuće iskustvo na kome su zasnovani pravo Izraela na egzistenciju i onih, koji veruju da je Izrael dovoljno snažan za novo vrednovanje njegovih posvećenih nacionalnih mitova da bi se tako došlo do sveobuhvatnijeg i uravnoteženijeg razumevanja izraelsko-palestinskog konflikta. Dok su se dva „nova istoričara“ – Beni Moris i Cev Šternhel – pretežno koncentrisala na novo vrednovanje ratova Izraela i palestinskog konflikta, dvojica drugih „novih istoričara“ – Moše Cukerman i Idit Certal – istraživali su preciznije i tradicionalni spomen holokausta, koji je obeležio način na koji Izrael shvata i svoje ratove i palestinski konflikt.

Umesto da ovde parafraziram „nove istoričare“, hteo bih da citiram reči jednog uglednog, izraelskog naučnika istorije i ranijeg direktora instituta Van Ler u Jerusalimu, Jehudu Elkana. Rečenica potiče iz njegovog članka, koji je napisao za novine *Ha'arec*, a koji

je objavljen 2. maja 1988. godine – a za koji mislim da egzaktno definiše okvire sadašnje debate. Elkana u svom članku, kome je dao naslov „Pohvala zaboravnosti“, poziva vođe nacije da batale sećanja na holokaust i da se „uzdignu u korist života, posvete izgradnji budućnosti i prestanu da se ujutro i uveče bave simbolima, ceremonijama i učenjima holokausta.“ U vreme kada je pisao taj prilog zemlja se bila uplela u prvu intifadu i čekala na presudu suđenja Džonu Demjanuku, koji je navodno bio Ivan Grozni iz Treblinke. I baš je to nacionalno suprotstavljanje sećanja na holokaust i aktuelnog palestinskog ustanka navelo Elkana da piše. Jer, iako je Elkana lično preživeo Aušvic, došao je do zaključka da spomen na holokaust više ne služi tuzi zbog negdašnjih jevrejskih žrtava ili makar sećanju na to, kako je i zašto nastala sama država. On je osećao da se sećanje na holokaust u međuvremenu pretvorilo u opravdavanje ekstremnog nasilja protiv svakog neprijatelja Izraela, pa bilo ono realno ili imaginarno:

„U poslednje vreme više sam nego ikada ubeđen da to nije samo lična frustracija, koja kao političko društveni motiv goni izraelsko društvo u njenom odnosu prema Palestincima, nego duboki, egzistencijalni strah. Ona se hrani određenim interpretacijama učenja iz vremena holokausta kao i spremnošću da se poveruje da je celi svet protiv nas i da smo mi večite žrtve. Ta prastara vera, kojoj pripadaju toliki, u mojim očima predstavlja tragičnu i paradoksalnu Hitlerovu pobedu.“

Nadalje, Elkana opsesivno sećanje na prošle patnje opisuje kao pretnju za demokratiju u Izraelu. On izvlači zaključak: „Možda bi ostatak sveta trebalo da se seća holokausta, iako ni u to nisam ubeđen. Ni u kom slučaju nije naša stvar da vodimo brigu o tome. Svi narodi, uključujući i Nemci, odlučivaće o svojim sopstvenim oblicima sećanja. A mi, naprotiv, treba da zaboravimo.“

Tim rečenicama ispaljen je startni pištolj i to što su mislili mnogi članovi posleratne generacije sad je našlo svoj glas. „Novi istoričari“ su zaista bili prilično uspešni u tome da se promene izraelski školski udžbenici i time istovremeno u Izraelu promeni poimanje njegovih neprijatelja, kako sadašnjih, tako i bivših.

Posebno se jedna od nedavno objavljenih knjiga, *From Catastrophe to Power* Idite Certal vraća unazad i korak po korak analizira to što ona naziva „mobilisanjem sećanja na holokaust“ – započevši sa nastankom države.¹⁰ Iako granica između namerne instrumentalizacije šoa i više refleksivne, štaviše čak i automatske

asimilacije tog sećanja u sadašnjem trenutku možda i nije tako jaka i jasna, kao što Certalova misli, ona ipak otkriva tu profanu mešavinu instrumentalizacije i korišćenja refleksa sećanja na holokaust u političkoj kulturi Izraela ispunjenoj napetostima. U svojim najoštrijim pasusima ona osnivačima Izraela pripisuje namernu zlobu i zanemaruje da je tok tadašnjih događaja zavisio od različitih faktora. Da li je, na primer, Ben Gurion znao da će se njegove reči o obeštećenju holokausta u državi Izrael docnije tumačiti u širem smislu kako bi mogla da se opravda okupacija palestinskih područja? Ili, da li je moguće da je pogled na svet političara zaista u istoj meri bio uslovljen teleološkim jednačinama – *mešhoah le'geulah* – (Na hebrejskom: od uništenja do pakla. – Prim. prev.), kao što je to retorika njihovog spomena holokausta?

Ako je Ben Gurion dve hiljade godina jevrejske istorije izvan Izraela odbacio kao nešto, što jedva da je vredno sećanja, da li se to dogodilo zbog bezdušne ravnodušnosti prema žrtvama šoa ili preživelih? Ili je samo citirao cionističku negaciju galuta kao da je mantra? Pored drugih saznanja, Certalova dokazuje koliko su uskogrudi postali veliki mislioci cionizma zbog svoje ideologije: kroz kritiku galuta, prema kojoj život u egzilu *per definicionem* nije bio vredan ni života, ni sećanja. Možda, kako Certalova predlaže, problem čak nije sećanje *per se*, nego samo određeni oblici sećanja – koji zaista predstavljaju problem. Svako korišćenje sećanja na holokaust, koje vodi dotle da objašnjava okupaciju nekih područja, za Certalovu i njenu generaciju je jasno sećanje koje ugnjetava život.

Poneki se pitaju da li takve sumnje ikada mogu da ojačaju neku državu? Posle nekih 40 godina, ja o pojavi „novih istoričara“ mislim da oni nisu samo dokaz za snažnu i samosvesnu nacionalnu kulturu, ja mislim – zbog toga što raspetljivaju glorifikovane mitove nastanka Izraela i kompleksnije činjenice, koje se ispod njih kriju – da će oni još više ojačati državu i njenu kulturu. Ja, štaviše mislim da nacionalni mitovi, koji služe izgradnji nacije, postaju opasni samo ako ih buduće generacije shvate sasvim doslovno, jer, najzad, oni ne moraju samo da se ophode sa realnim događajima određenog realnog vremena, nego takođe moraju da definišu, pa čak i stvore, svoje sopstvene nacionalne, pa i mitološke razloge za svoje postojanje. (Na nemačkom se ovde koristi hegelovski pojam

Dasein, koji je beogradska filozofska škola uporno prevodila i prevodi sa *tubiće*. Ovaj prevodilac smatra da je to i načelno pogrešno, a pogotovu bi to bilo na ovom mestu, pa zbog toga na srpskom jeziku koristi termin *postojanje*. – Prim. prev.). Zbog toga je toliko važan rad novih istoričara, kao što su Beni Moris, Idit Certal i drugi: jer samo ako provetre maglu nacionalnih mitova i ponovo prizovu u sećanje one događaje koje su ti mitovi prikrivali, oslobađaju put za novo obrazloženje svoje nacionalne egzistencije, koje polako nastaje.

Ako „nove istoričare“ Izraela uzmemo kao uzor, možda bi fazu post-cionizma manje trebalo da vidimo kao vreme „novog cionizma“. Taj obnovljeni cionizam bio bi, uslovno rečeno, postojana vera Jevreja u pravo na nacionalni zavičaj. Međutim, on ne bi više bio usidren u osnivačke mitove države, nego više od toga u ubeđenju, da ne samo da – *m'dor l'dor* – (Na hebrejskom „od pokoljenja do pokoljenja. – Prim. prev.) svaka generacija mora da pronađe sopstveno obrazloženje za svoju nacionalnu egzistenciju, nego da sećanje na naše nacionalno poreklo mora da spozna šta duguje kako istoriji, tako i sadašnjosti. Ja mislim da će na taj način da se proširi nacionalno sećanje Izraela, kako ne bi obuhvatalo samo sećanje Jevreja, nego takođe i istoriju onih koji nas okružuju – kao, na primer, Palestinaca - čiji je život tako neizbrisivo oblikovala jevrejska istorija.

Primedbe

1. U jednom biltenu za armijske komandante o *Holocaust Remembrance Day-u* u Izraelu je razjašnjen značaj sećanja na holokaust: „Cionističko rešenje, naime osnovati državu Izrael, trebalo je da bude odgovor na problem egzistencije jevrejskog naroda pred očima činjenice da su sva druga rešenja propala. Holokaust nam je svim svojim užasom dokazao da preživljavanje Jevreja u 20. veku nije obezbeđeno sve dok ne budu gospodari svoje sopstvene sudbine i sve dok ne budu imali snage da odbrane svoje preživljavanje.“ Vidi „Informational Guidelines to the Comander“, citirano u Libman, Čarls S./Don-Jehija, Eliezer „Civilna religija u Izraelu: tradicionalni judaizam i politička kultura u jevrejskoj državi“, (Liebman, Charles S./ Don-Yehiya, Eliezer: „Civil Religion in Israel: Traditional Judaism and Political Culture in the Jewish State“), Berkli, Los Anđeles, str. 184.
2. U vezi dalje diskusije o komplikovanom odnosu između sećanja na holokaust i izraelskog identiteta vidi Libman/Don-Jehija, (vidi pri-

- medbu 1.) str. 100-107, 151-158; Fridlender, Saul: „Šoa kao element konstrukcije izraelskog sećanja“; (Friedländer, Saul: „Die Shoa als Element in der Konstruktion israelischer Erinnerung“), u „Vavilon“, („Babylon“), 2 (1987); Ecrahi, Sidra: (Ezrahi, Sidra) „Revisioning the Past: The Changing Legacy of the Holocaust in Hebrew Literaturi“, u „Salmagundi“, (Jesen 1985-Zima 1986), str. 245-270.
3. Vidi Spector, Šmuel: (Spector, Shmuel) „Yad Vashem“ u „Enciklopedija Holokausta“ („Enzyklopädie des Holocaust“), tom 3, Minhen, 1995.
  4. Iz Goldman, Nahum, (Goldman, Nachum): „The Influence of the Holocaust on the Change in the Attitude of World Jewry to Zionism and the State of Israel“ u „Holocaust and Rebirth: A Symposium“, Jerusalem, Jad Vašem, 1974, str. 103.
  5. Rečima bivšeg predsednika vlade, Levija Eškola: „Borba protiv neprijatelja, /za vreme holokausta/ i pobjeda, koja je usledila, /izraelski rat za nezavisnost/, položili su temelj renesanse naše nacionalne nezavisnosti. Videno u tom svetlu su jevrejske borbe protiv nacionalsocijalista i rat za nezavisnost u osnovi bila jedina velika bitka. Geografska blizina Jad Vašema i Brda Hercl zbog toga izražava mnogo više, nego prosto samo fizičku blizinu“, u „Yad Vashem Bulletin 16“, (1965), str 62. Eškolove reči se takođe citiraju i u ekscellentnoj raspravi o blizini Jad Vašema i Brda Hercl u Handelman, Don: „Models and Mirrors. Towards an Anthropology of Public Events“, Kembridž/Njujork, 1990, str. 201.
  6. Hana Seneš, (Hannah Senesh) u izraelskoj hagiografiji holokausta zauzima isto mesto kao Ana Frank izvan Izraela. Ona je rođena u Mađarskoj, kao tinejdžer neposredno pre rata se iselila u Jišuv u Palestinu. Ovde se od slabe „galutnikovice“ promenila u snažnu Izraelku, a zatim se za vreme rata kao padobranka vratila u galut da bi se borila protiv nacionalsocijalista. Nju je zarobio gestapo i mučena je do smrti, a posle ponovo sahranjena na brdu Hercl kao izraelska ratna herojka. Ona u tom smislu i nije žrtva holokausta, ali je se sećaju, jer su je nacionalsocijalisti ubili kao Jevrejku i Izraelku. U pogledu detalja vidi: „Hannah Senesh: her Life & Diary“, uvod Abe Ebana, Njujork, 1973.
  7. Još jedan primer: Moguće je je da masakr u Hmielnickom izvršen istoga dana kao ubistvo 32 Jevrejina u Bloa na osnovu laži o krivici zbog krvi, kako se pretpostavlja 477 godina ranije. Verovatnije je, međutim, da je masakr u Bloa 1171. godine postao dan posta za jevrejske zajednice u Engleskoj, Francuskoj i Rajnskoj oblasti, jer je to istovremeno bila godišnjica za sledeći masakr, koji se dogodio u istom opštem periodu kalendara.
  8. Iz Yad, Hilckot Ta'aniyot.

9. Iscrpnije, antropološko istraživanje narativa kalendara vidi kod Handelmana, (vidi primedbu 5) str. 194-200. U svojoj bogatoj studiji Handelman nas podseća i na to da *Jom hašoah*, time što se slavi sedam dana pre *Jom hacikaron*, ponovo prihvata jevrejsko vreme tuge od sedam dana, (*Šiva*).
10. Certal, Idit: (Zertal, Idith) „From Catastrophe to Power“: Holocaust Survivors an the Emergency of Israel“, Berkli/London, 1998.